

תוכן העניינים

יא

פתח דבר

חלק א: מייסדים ומעצבים

3	אדלר סיירוס
7	אורנשטיין לאונרד סלומון
10	איינשטיין אלברט
16	ברודצקי זליג
21	גינצברג-גינוסר שלמה
24	ויצמן חיים
29	מאגנס יהודה לייב
35	סאקר הארי
39	סיימון ליאון
42	סנטור ורנר דוד
46	צ'ריק ברנרד
49	שוקן שלמה זלמן
53	שלסינגר מקס

חלק ב: ראשוני החוקרים והמורים – המדעים העיוניים

59	אלבק חנוך
63	אסף שמחה
67	אפשטיין נחום
71	בובר מרטין
76	בונבנטורה יוסף
80	בנטוויץ' נורמן
85	בנעט דוד צבי
89	בער יצחק
93	בקי רוברטו
98	ברגמן שמואל הוגו
103	ברוצקוס דב בוריס

107	גוטמן יצחק יוליוס
112	גויטיין שלמה דב
117	גולאק אשר
121	דינור בן-ציון
125	וייל גוטהולד
129	טור-סיני נפתלי הרץ
134	ילין דוד
139	מאיר לאו אריה
144	סגל משה צבי
149	סוקניק אליעזר ליפא
154	צ'ריקובר אביגדור
158	קבנר ריכרד
163	קלזונר יוסף
169	קליין שמואל
173	קסטו משה דוד אומברטו
178	קפלן מרדכי מנחם
183	רופין ארתור
188	רות חיים יהודה
193	שוובה משה
197	שלום גרשם

חלק ג: ראשוני החוקרים והמורים – מתמטיקה והמדעים הניסויים

205	אדלר שאול
210	בובטלסקי מרדכי מקס
214	בודנהיימר שמעון
220	גצובה סופיה
224	הלברשטטר לודוויג
228	וילקנסקי-וולקני יצחק אביגדור
233	ויטנברג גדעון
237	ויצמן אביגדור משה
241	ורבורג אוטו
246	ורטהיימר חיים
250	מר גדעון
255	פודור אנדור
259	פיינגנבאום אריה
264	פיקרד יהודה ליאו
269	פקטה מיכאל
273	פרנקו שלמה אנריקו אמיליו

276	פרנקל אברהם הלוי
279	פראנקל (פרנקל) מקס
283	פרקש לדיסלאוס
288	צונדק ברנהרד
292	קליגלר ישראל
297	רייפנברג אברהם
301	רקח יואל
305	תיאודור אוסקר
308	רשימת יועצים לפי חלקים
312	רשימת תמונות לפי עמודים
313	מפתח הגופים וכתבי־העת
348	מפתח האישים
374	מפתח המקומות

פתח דבר

ימיה של האוניברסיטה העברית הם כימי התנועה הציונית, ותולדותיה הן תולדות המפעל של בינוי אומה בארץ-ישראל. בצד יצירת התשתית הלאומית הפוליטית והמפעל החלוצי ההתיישבותי, הדריך רעיון האוניברסיטה העברית את המאמץ ההרואי לכונן תשתית רוחנית ותרבותית לישות הלאומית היהודית בארץ-ישראל; לשון אחר, להביא את מיטב הישגי הרוח והמדע האוניברסליים אל לב המזרח ולשירות העם, ולהקים את בית היוצר לרוח האומה.

מפעל חיבורן של תולדות האוניברסיטה העברית הקדיש את שלושה הכרכים הראשונים ('שורשים והתחלות', 1997; 'התבססות וצמיחה', 2005; 'התעצמות אקדמית תוך מאבק לאומי', 2008) לשורשי הרעיון, להקמתה של האוניברסיטה ולהתפתחותה בימי 'המדינה שברוך' – עד קום מדינת ישראל והירידה מהר הצופים ב־1948, שעמם נחתם הפרק הראשון בתולדות האוניברסיטה העברית. כרכים אלה פרשו בפני הקוראים, במחקרים מעמיקים ופרטניים, את העלילות המורכבות של כינון האוניברסיטה; זאת מן הצד המדעי, מן הצדדים הארגוניים, הפוליטיים, הכלכליים והחברתיים כאחד. מאמצים עצומים היו כרוכים בהבאת אנשי מדע ורוח, בעלי שם ומעמד, ממרכזי המדע והתרבות בעולם אל ארץ-ישראל, שהייתה אז פניה נחשלת בפאתי מזרח, בלתי נודעת ורחוקה. מאמצים אלה לוו במחלוקות עקרוניות בנושאי רוח ומדע, בחילוקי דעות קוטביים בין הומניזם ואוניברסליות מצד אחד לבין שירות לגיבוש חברה לאומית מן הצד האחר, ובמאבקים אישיים ומוסדיים בתוככי האוניברסיטה ומחוצה לה.

הכרך שלפנינו, רביעי במפעל של כתיבת תולדות האוניברסיטה, נועד לחתום את כרכי הסדרה העוסקים בייסוד האוניברסיטה ובפועלה עד קום המדינה. שלושה הכרכים הקודמים עסקו בהיבטים ציבוריים, חברתיים ופוליטיים של המפעל ובהתפתחות תחומי הידע השונים בו, ואילו כרך זה נועד לשקף את ראשית ימי האוניברסיטה דרך תיאור אישיותם של מעצביה. תולדותיה של אוניברסיטה מתבטאת, במובנים רבים, גם בביוגרפיות של האנשים שהקימו אותה ועיצבו את דמותה. זאת ועוד: ספר זה מעמיד יד לזכרם של היוזמים וחלוצי המדע והרוח, שהניחו את התשתית להתפתחותה של האוניברסיטה העברית יש מאין, והפכו אותה למוסד היוקרתי והמוביל בתחומו בארץ, בעולם היהודי וברחבי העולם כולו. 'ספר האישים' המצטרף לסדרה פותח אשנב נוסף בפני ציבור הקוראים הרחב להכרות עם האוניברסיטה העברית, גם בלי להתעמק בסבך הסוגיות המדעיות והאחרות שנדונות בכרכים הקודמים של הסדרה.

עם זאת החילה מועצת המערכת של המפעל גם על כרך זה אמות מידה מדעיות קפדניות. על פי אמות מידה אלה, נכללו כאן אנשי מדע בכירים בצד מייסדי המוסד ומעצביו; מבין אנשי המדע, נבחרו רק האישים שהיו בעלי תואר 'פרופסור' כשהצטרפו לאוניברסיטה או שהתקדמו לתואר זה לפני קום המדינה, כלומר הפרופסורים הראשונים. לשם כך נעזרה המערכת במאמרה של אווה טלקש־קליין בכרך השני של תולדות האוניברסיטה ('התבססות וצמיחה')¹ וברשימות המצויות בארכיון האוניברסיטה. האישים הנכללים בפרק 'מייסדים ומעצבים' הם אלה שהיו בעלי התפקידים הבכירים במוסד והפעילים המרכזיים בו עד קום המדינה, כגון הנשיא וסגניו, יושבי ראש חבר הנאמנים, הוועד הפועל והמועצה האקדמית של המוסד והארמיניסטרטורים הראשיים.

את מלאכת הכתיבה והעריכה של הספר הטילה המערכת על החוקר והגאוגרף-ההיסטורי, תלמיד האוניברסיטה העברית, ד"ר אסף זלצר. אסף הביא עמו אל המלאכה את מעורבותו הרבה במפעל תולדות האוניברסיטה, כמי שהתמחה בהיבטים הגאוגרפיים-היסטוריים של הקמפוס בהר הצופים; הוא התווה וחיבר את מסלול הסיוור ההיסטורי בהר ומשמש יד ימינה של הנהלת האוניברסיטה ביזמות הנצחה וייצוג של תולדותיה בהר, ותרם מפרי עטו לכרך השלישי.²

המערכת, שליוותה את אסף זלצר, הקפידה כאמור על רמה מדעית גבוהה ביותר. כך נקבעו מראש היקף ומתכונת אחידים, שעל פיהם נבנו הערכים: מידע קצר על תולדות חייו של החוקר; פרטים על חינוכו והשכלתו האקדמית ועל דרך הצטרפותו לאוניברסיטה; סיפור מפורט של פועלו באוניברסיטה, של תרומתו והישגיו המדעיים ושל פעילותו הציבורית. רשימה מצומצמת של מבחר הפרסומים המדעיים מלווה כל ביוגרפיה וביוגרפיה של אנשי המדע. מתכונת גמישה יותר ננקטה לגבי אנשי המעשה הכלולים בכרך, והיא מדגישה את תרומתם לאוניברסיטה בצד פעילותם הציבורית הכללית. זאת ועוד: הקפדנו להתבסס ככל האפשר על המאמרים המדעיים שנכללו בכרכים הקודמים, שהיה בהם מידע נרחב על האישים בתחומי הידע השונים ובתחום המנהל; ליווינו את הכנת הערכים ביעוץ ובסיוע מדעי צמוד. חברי המערכת – ההיסטוריונים ישראל ברטל, חדוה בן-ישראל וחגית לבסקי, הגאוגרף-ההיסטורי ורקטור האוניברסיטה לשעבר יהושע בן-אריה, הסוציולוג משה ליסק, הפיזיקאי יששכר אונא והדמוגרף עוזי רבהון – תרמו מניסיונם ומידיעותיהם, ולעתים – גם מהיכרותם האישית עם נשואי הביוגרפיות בתחומים השונים. עם זאת הוסיפה המערכת יועצים מדעיים לתחומים האמורים, מן האוניברסיטה העברית

1 א' טלקש־קליין, 'האוניברסיטה העברית בראי ראשוניה', ח' לבסקי (עורכת), תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים: התבססות וצמיחה, ירושלים תשס"ה, עמ' 143-176. שם הפניות לספרים ולמחקרים נוספים.

2 א' זלצר וי' פז, נשואו בהר: מבני הקמפוס ההיסטורי מתקופת המנדט בהר הצופים, ח' לבסקי (עורכת), תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים: התעצמות אקדמית תוך מאבק לאומי, ירושלים תשס"ט, עמ' 463-487.

ומחוצה לה. היועצים המומחים, ששמותיהם מרוכזים ברשימת היועצים ובסופו של כל ערך, ליוו כל ביוגרפיה, סייעו באיתור מקורות, הגדירו את מעמדו המדעי והאקדמי של האיש, בחרו את פרסומיו העיקריים והקפידו על ניסוח מדויק של המידע המופיע בערך.

הערכים נכתבו על סמך מקורות מידע שונים. נוסף על מידע מן המאמרים בכרכים הקודמים בסדרה, הסתייעה הכתיבה במחקרים שנכתבו על החוקרים ופועלם, באנציקלופדיות ובלקסיקונים, בעיתוני התקופה ועוד. נעשו מאמצים רבים לאתר את המקורות הרלוונטיים לערכים השונים; במקרים מסוימים אף נבחן התיק האישי של החוקר או החוקרת בגנוך האוניברסיטה (בהתאם למגבלות של צנעת הפרט) כדי להשלים את המידע. היקף המידע ואיכותו בערכים השונים אינם אחידים, שכן לעתים עמד בפני הכותב שפע של מקורות והיה עליו להתאים זאת למתכונת שנקבעה, ולעתים אחרות היו המקורות דלילים או אף קשים לאיתור. בכמה מקרים סייעו היועצים למציאת המקורות, שפרטיהם מצוינים בסוף כל ערך.

הספר נחלק לשלושה פרקים, לפי תרומתם לתחומים השונים של האוניברסיטה: אישים מייסדים ומעצבים; אנשי המדעים העיוניים; ואנשי המדעים הניסויים והמתמטיקה. עם זאת יש לזכור, שחלוקה זו אינה תואמת תמיד את מוקד פעילותם של האישים: אלברט איינשטיין למשל נודע כמוכחן בעיקר כאיש מדע בעל שם עולמי, אך לקשריו עם האוניברסיטה העברית היה דווקא ממד ציבורי, ולכן הוא נכלל בספרנו בפרק העוסק במייסדים ומעצבים; דומה הוא מקרהו של נורמן בנטוויץ', שנודע בעיקר בפעילותו הציבורית, אך באוניברסיטה הוא כיהן כפרופסור בתחום המדעים העיוניים. דוגמה נוספת הוא אוטו ורבורג, שפעילותו המדעית הייתה קשורה בעיקר לקולוניאליזם הגרמני ולהתיישבות הציפונית, אך סקירת פעילותו באוניברסיטה העברית משייכת אותו לתחום המדעים הניסויים.

ככל הביוגרפיות שבספר הושם דגש על תרומתו של האיש לאוניברסיטה העברית. בתחום המדעים העיוניים והניסויים הודגשה התרומה המדעית והאקדמית, אך דמויות רבות המובאות כאן נודעו כאמור בפעילותם הציבורית, שהייתה מקבילה לפעילותם המדעית, כבן-ציון דינור, למשל. עם זאת חלק מאנשי המעש והארגון היו אנשי מדע כשלעצמם, מחוץ לפעילותם באוניברסיטה העברית, כגון סיירוס אדלר ומקס שלינגר. אחרים נודעו בעיקר בפועלם הציבורי-ציוני, וכולט בהם כמוכחן חיים ויצמן, שפעילותו הציפונית הייתה לב-לבה של עשייתו. לאחדים מן האישים הנסקרים כאן הוקדשו כבר מאמרים בכרכים הקודמים, למשל לגרשם שלום ולי"ל מאגנס, אולם המאמרים ההם לא התמקדו בתולדותיהם ונועדו להאיר סוגיות של ההתפתחות המדעית או הארגונית בתחום עיסוקם באוניברסיטה. לעומתם מהווה כל ערך וערך בספר שלפנינו תמצית ביוגרפית שלמה, שבמוקדה עומדת הפעילות באוניברסיטה אך היא מקיפה גם את מכלול תולדותיו ופעילותו של האיש, במתכונת שקבעה המערכת.

תודתנו שלוחה לחברי מועצת המערכת, שסייעו בעצה טובה ככל הנדרש,

ובמיוחד לפרופ' יהושע בן-אריה, שהתמסר לעניין בשום שכל ולא חסך מזמנו כדי לקדם את המפעל עד לסיומו; ליועצים המדעיים הרבים שהעניקו עצה וחקר, הבהירו היבטים מדעיים והשלימו פרטים רבים, ובכללם פרופ' משה פיינסוד, שסייע באיתור ובהכוונה למומחים ולמקורות בתחום הרפואה. תודות לאלה פלורסהיים שרכזה את עבודת המערכת וסייעה גם באיסוף החומר, לד"ר אדוה זלצר, שנחלצה בתושייה ובחריצות לאיתור החומר, לאיסופו ולכתיבת ערכים; למנהל גנזך האוניברסיטה עופר צמח, על עזרתו באיתור המסמכים; לרנה פילוסוף-חובב, על סיועה באיתור תצלומיהם של האישים השונים; לעורכת הלשון הוותיקה שלנו, רמה זוטא, שלא הסתפקה בעריכה לשונית גרידא ותרמה רבות בהערוותיה ובעצותיה; למכון ליהדות זמננו ולמרכז צ'ריק, ששימשו אכסניה למפעל הכתיבה של תולדות האוניברסיטה, ולאנשי המנהל של גופים אלה, שסייעו לקידום המפעל. נודה להוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס באוניברסיטה העברית ובראשה חי צבר ורם גולדברג, על הירתמותם המקצועית והיעילה להפקתו הנאה של הספר. אחרונים אחרונים חביבים, זר תודות וברכה לראשי האוניברסיטה – הנשיאים פרופ' חנוך גוטפרוינד, פרופ' מנחם מגידור ופרופ' מנחם בן-ששון, והרקטור פרופ' חיים רבינוביץ, על תמיכתם, הבנתם ועידודם במהלך הדרך הארוכה של יצירת סדרה זו, ולקרן קיימת לישראל על סיועה הכספי הנדיב והמתמיד.

כך זה, החותם את דברי ימיה של האוניברסיטה בראשיתה, מוקדש לכבודו ולזכרו של פרופ' צבי הרמן שפירא (1840–1898) המתמטיקאי מהידלברג, הוגה רעיון קרן קיימת לישראל ומהוגי הרעיון של אוניברסיטה יהודית בארץ-ישראל. את שני הרעיונות הללו העלה צ"ה שפירא בקונגרס הציוני הראשון בשנת 1897, וכך יצר את החוליה הראשונה המקשרת בין רעיון האוניברסיטה היהודית לתנועה הציונית המאורגנת ולקרן קיימת לישראל, קשר שהוביל ברבות הימים לכינונה של האוניברסיטה העברית בירושלים.

כחותם את סדרת הכרכים של תולדות האוניברסיטה העברית, הכרך שלפנינו כולל מפתח משולב לכל הכרכים הקודמים. הקורא המעוניין בהרחבת היריעה יוכל להסתייע בו ולחזור ולעיין במאמרים המופיעים בשלושה הכרכים שקדמו לו, שתרמו כאמור רבות לכתיבת הביוגרפיות המובאות כאן. עם הופעתו של כרך זה, מגיע לסיומו השלב הראשון של כתיבת תולדות האוניברסיטה. אנו מקווים כי ראשי האוניברסיטה יקדמו את המשכו של המפעל ויביאו בפני הקורא המתעניין את תולדותיו של המוסד בשישים השנים האחרונות.

אסף זלצר, מחבר ועורך
חגית לבסקי, יושבת ראש מועצת המערכת

CONTENS

Preface

Part I: Founders and Designers 1

Part II: Pioneer Scholars and Teachers: Humanities and
Social Sciences 57

Part III: Pioneers Scholars and Teachers: Mathematics and
Natural Sciences 203

List of Academic advisors 308

List of photographs 312

Indexes for the whole series:

Index of Institutions, Organizations and Periodicals 313

Index of Persons 348

Index of Places 374